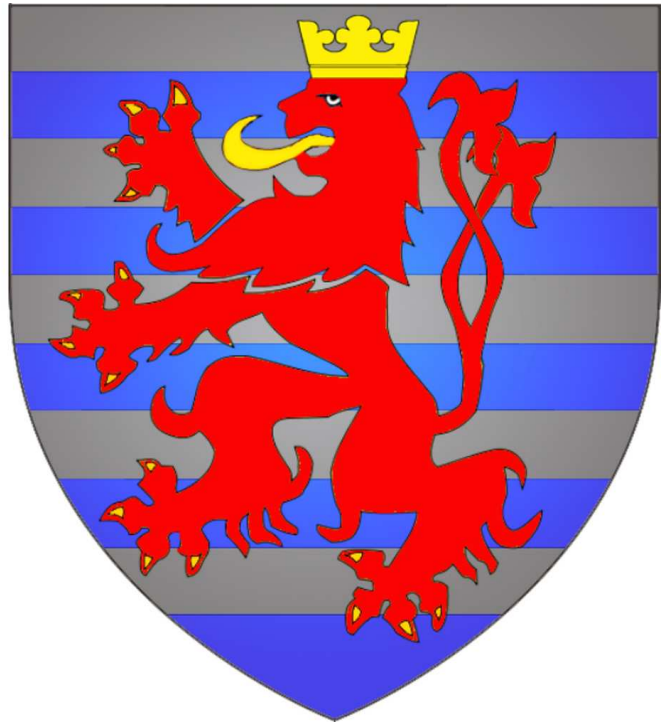
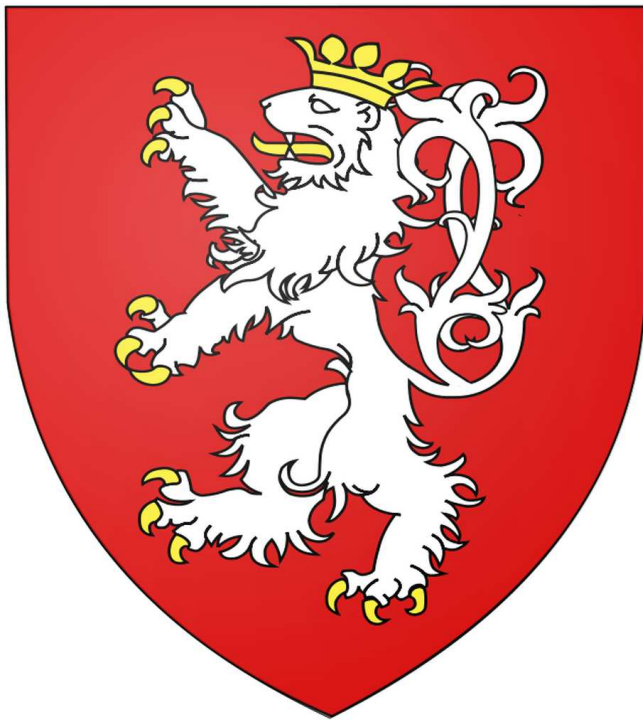

Czechy pod rządami Luksemburgów

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa interaktywna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: *Powiedzenie z epoki*.
- Źródło: *Złota Bulla Karola IV*, [w:] *Historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych*, red. B. Lesiński, Poznań 1995, s. 39–41.
- Źródło: *Historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych*, red. B. Lesiński, Poznań 1995, s. 39–41.

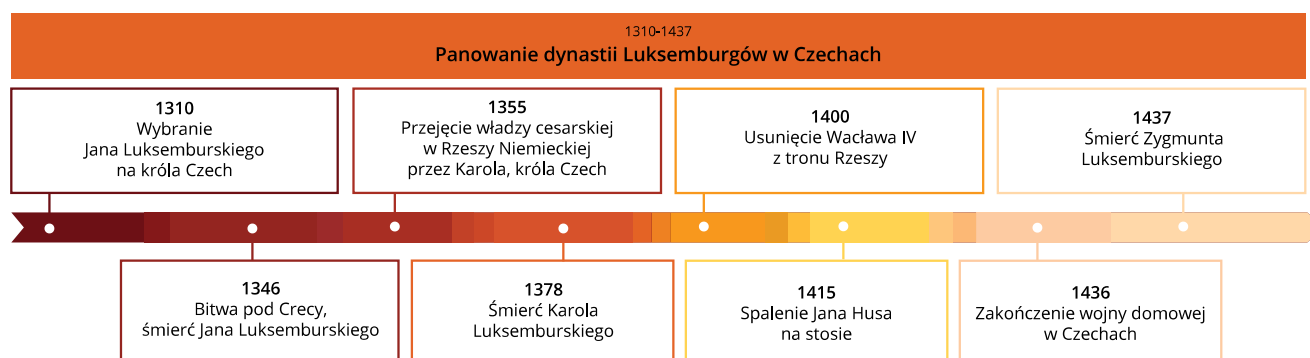

Czechy pod rządami Luksemburgów

Luksemburgowie nawiązali do herbu książąt Limburgii – czerwony lew w koronie wspina się na tle błękitnych i srebrnych pasów ułożonych na przemian. Cechą szczególną są dwa splecione ogony zwierzęcia, symbolizują dwa państwa: Limburgię i Luksemburg.

Źródło: wikimedia.org, licencja: CC BY-SA 3.0.

Luksemburgowie to ród rządzący w średniowieczu w hrabstwach Limburgii i Luksemburgu, w Rzeszy Niemieckiej, w Czechach, na Węgrzech i w Brandenburgii. Wywodzili się z Lotaryngii i mówili po francusku, ale dynastyczną karierę cesarską rozpoczęli na gruncie niemieckim. Tytuł władcy Świętego Cesarstwa Rzymskiego przysparzał tylko splendoru, nie dodawał realnych uprawnień. Odmienne było w przypadku korony czeskiej – gwarantowała ona rzeczywistą władzę, po którą sięgnął za namową i protekcją cesarza jego syn Jan Luksemburski. W 1310 r. został on wybrany na króla Czech i dynastia Luksemburgów rządziła tam do 1437 r., czyli do śmierci wnuka Jana, Zygmunta Luksemburskiego.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Dowiesz się, kim byli Luksemburgowie i jak przebiegała ich zawrotna kariera na scenie politycznej Europy.
- Omówisz zasady wyboru cesarza Rzeszy na podstawie Złotej Bulli.
- Zidentyfikujesz ślady rządów Luksemburgów w krajach Europy Środkowej.

Przeczytaj

Trudne początki

W 1308 r. król Francji Filip IV Piękny próbował przeforsować elekcję na tron cesarski swojego kandydata, co spotkało się z oburzeniem i poskutkowało wyborem Henryka Luksemburskiego, uchodzącego za neutralnego kandydata. Henryk VII koronował się w Rzymie w 1312 r. na cesarza i niespodziewanie zmarł w czasie kolejnej wyprawy na Półwysep Apeniński. Jego syn Jan zasiadł na tronie czeskim w wieku zaledwie 15 lat i mając związek z państwem, którym miał władać, tylko poprzez żonę Elżbietę, córkę Wacława II, siostrę Wacława III, ostatniego Przemyślidy na tronie czeskim. Przejął po nich pretensje do objęcia tronu polskiego i prawa do Śląska. W ostateczności zhołdował na rzecz Czech Śląsk, a prawa do korony polskiej odsprzedał Kazimierzowi Wielkiemu za 20 tys. kop groszy praskich.

Jan traktował Czechy jako źródło dochodów przeznaczanych na kolejne wyprawy wojenne. Nigdy nie nauczył się języka czeskiego, nie przebywał długo w Pradze, nawet wtedy, gdy doczekał się potomka ani kiedy w ciągu kilku lat stracił wzrok i zyskał przydomek Ślepy. Jego żywiołem były polowania, turnieje, wyprawy wojenne (trzykrotnie wyprawiał się przeciw Prusom i Litwinom, stąd sojusze z zakonem krzyżackim). Kiedy w 1346 r. zdecydował się na udział w bitwie pod Crécy, kazał się przywiązać do konia i wjechał w centrum walki. Zginął na polu bitwy i w chwale rycerza (chyba raczej błędnego).

“ **Powiedzenie z epoki**

Nic w świecie chrześcijańskim nie może się wydarzyć bez Boga i czeskiego króla.

Źródło: Powiedzenie z epoki.

Karol, jedyny syn Jana, otrzymał koronę królewską Niemiec tuż przed wyruszeniem z ojcem na pola pod Crécy. Po śmierci Jana Karol przejął władzę królewską w Czechach, ale po władzę cesarską sięgnął dopiero podczas kolejnego bezkrólewia w Rzeszy (w 1355 r.). Zaraz po koronacji cesarskiej, już jako Karol IV, ogłosił Złotą [Bullę](#), w której spisaniu osobiście uczestniczył.

Odtąd wyboru cesarza dokonywać miało grono siedmiu elektorów: czterech

Wizerunek Karola IV na pieczęci Złotej Bulli.

Źródło: Benutzer:Wolpertinger, wikimedia.org, licencja: CC BY-SA 3.0.

świeckich (król Czech, palatyn Renu, książę saski, margrabia brandenburski) oraz trzech duchownych (arcybiskupi Moguncji, Kolonii, Trewiru). Elektorom zapewniono niepodzielność ich terytoriów, wyłączenie posiadłości spod władzy cesarskiej oraz dziedziczenie na zasadzie **primogenitury**. Złota Bulla zakończyła okres rozdrobnienia Niemiec i przekształciła prawnie **Rzeszę** w federację niezależnych i suwerennych państw feudalnych pod przewodnictwem cesarza. Niemcy do początku XIX w. spajały wewnętrznie zaledwie trzy czynniki: cesarz, sejm, sąd najwyższy. W 2014 r. z inicjatywy Austrii Złota Bulla została wpisana na światową listę dziedzictwa kulturowego UNESCO.

Od lewej: arcybiskupi Kolonii, Moguncji i Trewiru, palatyn reński, książę Saksonii, margrabia brandenburski i król Czech (ilustracja z kroniki zamówionej przez Baldwina Luksemburskiego).

Źródło: wikimedia.org, domena publiczna.

***Pater patriae* = ojciec ojczyzny**

Karol na arenie międzynarodowej był przede wszystkim dyplomatą, wolał zacisze kancelarii czy biblioteki niż zgiełk pola bitwy. Był jednym z niewielu władców, który nie zlecił napisania swojej biografii, ale sam spisał autobiografię. Ponadto do jego dzieł literackich

należą *Moralitety* i legendę o św. Wacławie. Znał języki (czeski, niemiecki, francuski, włoski i łacinę, a zapewne rozumiał też w pewnym stopniu polski), korespondował z Petrarką. Był kolekcjonerem relikwii, które zwoził do Pragi a później w wybudowanym zamku – samotni w miejscowości Karlštejn (Karlsztejn) – zgromadził m.in. obrus leżący na stole podczas Ostatniej Wieczerzy, kawałek koszuli Matki Bożej, gałązkę z krzewu gorejącego, pod postacią którego Bóg objawił się Mojżeszowi, ciernie z korony Jezusa. Sprzedawał je, wymieniał na inne, fundował drogocenne relikwiarze do ich przechowywania. Postarał się o czeski przekład Biblii. Na zamku w Karlštejnie przechowywał również przedmioty należące do Karola Wielkiego: krzyż, miecz i szatę.

Jedną z najbardziej charakterystycznych cech koncepcji sprawowania władzy Karola IV było wykorzystywanie sztuki i architektury do propagowania cesarskiego majestatu. Monarcha ten zapisał się w historii jako jeden z najczęściej portretowanych władców w dziejach średniowiecznej Europy (pozostało po nim ok. 60 jego wizerunków).

Kraje Korony Czeskiej za panowania Karola IV. Które tereny zajęte przez Czechów mogły być przyczyną sporu z Polską?

Źródło: Contentplus.sp. z o.o. na podstawie Maximilian Dörrbecker (Chumwa), Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Był dobrym gospodarzem dla Czech, interesował się gospodarką, m.in. sprowadził z Francji czy Austrii szczepy winnej latorośli na Morawy, osiedlał w Czech [kongregacje](#) zakonne oraz fundował dla nich kościoły i klasztory. Założył uzdrowisko w Karlowych Warach, nazwanych na jego cześć. Miał dwanaścioro dzieci urodzonych przez cztery małżonki, dwie ostatnie żony związane były z Polską: Anna Świdnicka, która wniosła w posagu księstwo jaworsko-świdnickie (ostatnie niezależne księstwo), oraz Elżbieta, wnuczka Kazimierza Wielkiego. Przez korzystne mariaże zapewnił córkom kariery u boku europejskich władców, a synom zagwarantował korony: Wacławowi cesarską, Zygmuntowi węgierską. Zmarł w 1378 r. w zamku na Hradczanach, w ulubionej Pradze. Skończyła się Karolowa epoka w Czechach.

Koniec marzeń Luksemburgów o potęgę

Karol IV, zamek Karlštejn. Od 1355 r. Święty Cesarz Rzymski. Związany z Pragą, którą zlecił rozbudować. Ufundował m.in. Uniwersytet Praski, zainicjował budowę Mostu Karola, założył Nowe Miasto i wznosił katedrę św. Wita na Hradczanach. Wskaż widoczne na ilustracji symbole władzy cesarskiej.

Źródło: Mikuláš Wurmser, wikimedia.org, domena publiczna.

Rządy Wacława IV, syna Karola, to rządy nieudolne, bez charyzmy i rozmachu, pełne skandali obyczajowych (konflikt z Janem Nepomucenem, kanonizowanym patronem tajemnicy spowiedzi), zakończone jego usunięciem z tronu cesarskiego (w 1400 r.) i wybuchem wojny domowej w Niemczech. Jego brat, Zygmunt Luksemburski, poprzez małżeństwo z Marią Andegawenką zasiadał na tronie węgierskim i stawiał opór niebezpieczeństwu tureckiemu. Na zwołanym pod jego patronatem soborze w Konstancji poruszona została sprawa Jana Husa, która wywołała w Czechach kryzys.

Po niespodziewanej śmierci brata Zygmunt objął po nim tron czeski. Spalenie na stosie reformatora Kościoła Jana Husa stało się fundamentalną przyczyną wojen husyckich toczonych przez władcę Czech ze

swoimi poddanymi. Trwały one aż do 1436 r. W międzyczasie, w 1433 r., Zygmuntowi udało się uzyskać koronę cesarską. We względnym spokoju panował w zrujnowanych Czechach przez rok, zmarł w 1437 r. Miał jedyną córkę Elżbietę, żonę Albrechta II Habsburga, który zasiadł na czeskim tronie. Czechy i Węgry przeszły pod rządy potężnej dynastii, która nie miała dobrych notowań w całej ówczesnej Europie Środkowej.

Słownik

bull

(z jęz. łac.) okrągła metalowa pieczęć przytwierdzana dawniej do dokumentu lub urzędowy dokument papieski

kongregacja

(z jęz. łac. *congregatio* - zjednoczenie) w religii katolickiej zgromadzenie zakonne lub grupa klasztorów w obrębie jednego zakonu

Limburgia

hrabstwo w Lotaryngii, na pograniczu niemiecko-francuskim

palatyn

wysoki urzędnik dworski, zarządca dworu panującego, zastępujący władcę w wydawaniu sądów

pater patriae

(z łac. ojciec ojczyzny) tytuł nadawany w starożytnym Rzymie początkowo zasłużonym obywatelom, później wyłącznie cesarzom

primogenitura

(z łac. *primo genitus* – najpierw urodzony) prawo pierwszeństwa w dziedziczeniu przysługujące najstarszemu synowi lub najstarszemu potomkowi w linii prostej

Rzesza

(niem. *Reich*) inaczej Święte Cesarstwo Rzymskie; powstała w 962 r. w wyniku koronacji Ottona I na cesarza niemieckiego, dokonanej przez papieża w Rzymie; istniała do 1806 r.

Słowa kluczowe

Luksemburgowie, Jan I Ślepy, Karol IV, Zygmunt Luksemburczyk, elektorzy, Złota Bulla, Europa późnego średniowiecza

Bibliografia

W. Iwańczak, J. Luksemburski. *Dzieje burzliwego żywota i bohaterskiej śmierci króla Czech i hrabiego Luksemburga w 21 odsłonach*, Warszawa 2012.

Luksemburgowie. Biografie, herby, drzewa genealogiczne, red. K. Kurek, Warszawa 2011.

Łaptos J., *Historia Luksemburga*, [w:] *Historia małych krajów Europy: Andora, Liechtenstein, Luksemburg, Malta, Monako, San Marino*, pod red. Józefa Łaptosa, Wrocław 2002.

Paner A., *Luksemburgowie w Czechach. Historia polityczna ziem czeskich w latach 1310–1437*, Gdańsk 2004.

Mapa interaktywna

Polecenie 1

Zapoznaj się z mapą, a następnie wykonaj polecenia.

Źródło: Contentplus.pl, licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Wyjaśnij, dlaczego Karol IV nazywany jest do dzisiaj ojcem narodu czeskiego. W swoim uzasadnieniu odwołaj się do konkretnych działań Karola IV.

Tvoja odpowiedź

Polecenie 3

Którego władcę polskiego można byłoby twoim zdaniem określić podobnie – ojcem narodu – i dlaczego?

Tvoja odpowiedź

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz właściwe dokończenie zdania.

Dynastią rządzącą w Czechach przed Luksemburgami byli...

☐ Przemyslidzi.

☐ Arpadowie.

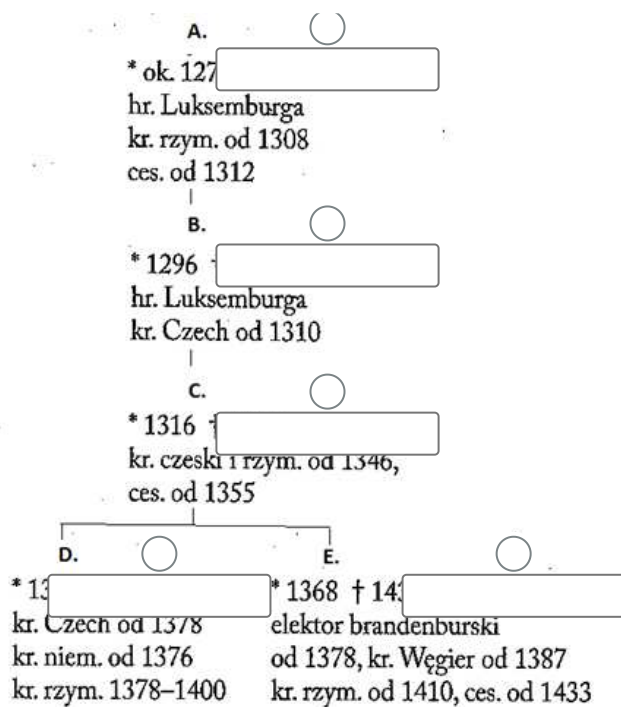
☐ Piastowie.

☐ Andegaweni.

Ćwiczenie 2

Dopasuj imiona i przydomki władców czeskich zamieszczone poniżej do liter na schemacie drzewa genealogicznego Luksemburgów.

Zygmunt

Henryk VII

Jan I Ślepy

Karol IV

Wacław IV

Źródło: *Dynastie Europy*, pr.zb. pod red. A. Mączaka, Wrocław 2009, s.168 - 169.

Ćwiczenie 3

Zapoznaj się z podanym źródłem i wykonaj polecenia.

Zaznacz na zdjęciu elektorów duchownych. Uzasadnij swój wybór.

Brązowa ozdoba drzwi ratusza w Lubece z wizerunkiem cesarza w otoczeniu elektorów.

Źródło: Kresspahl modified by Ludwig Schneider, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje uzasadnienie

Wyjaśnij, w jaki sposób ukazano nadrzędną rolę cesarza wobec elektorów.

Ćwiczenie 4

Na podstawie ilustracji z ćw. 3 wykonaj poniższe polecenie.

W 1400 r. ogłoszono detronizację Wacława IV i obrano królem władcę Palatynatu. Wymień po jednej osobie spośród elektorów głosujących na pewno przeciw tej decyzji oraz głosujących za jej podjęciem. Uzasadnij odpowiedź.

Ćwiczenie 5

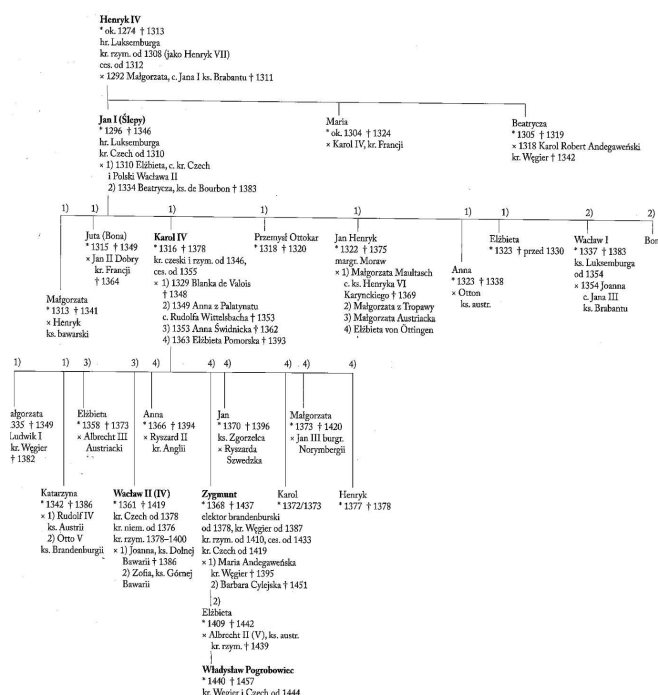
Oceń prawdziwość poniższych zdań. Zaznacz P, jeśli zdanie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

Zdanie	Prawda	Fałsz
Dynastia Luksemburgów objęła władzę we Francji, Czechach, Rzeszy i na Węgrzech.	P ☐	F ☐
Pierwszy uniwersytet w Europie Środkowej został założony przez Kazimierza Wielkiego w Krakowie.	P ☐	F ☐
Wśród siedmiu elektorów wybierających cesarza trzech było duchownych i czterech świeckich.	P ☐	F ☐

Ćwiczenie 6

Zapoznaj się z podanymi źródłami i wykonaj polecenia.

Źródło: *Dynastie Europy*, pr.zb. pod red. A. Mączaka, Wrocław 2009, s.168 - 169.

Na podstawie drzewa genealogicznego Luksemburgów uzasadnij tezę o związkach dynastycznych między nimi a ówczesnymi panującymi we Francji oraz między nimi a ówczesnymi władcami Węgier.

Wyjaśnij, dlaczego Karol i jego synowie nie tytułowali się książętami Luksemburga.

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenia.

“ *Złota Bulla Karola IV* ”

Postanawiamy i potwierdzamy niniejszą ustawą cesarską mającą obowiązywać po wieczne czasy na podstawie właściwego rozeznania i w pełni władzy cesarskiej, że ilekroć i kiedykolwiek w przyszłości zajdzie konieczność lub wypadek obioru króla a zarazem cesarza rzymskiego i książęta elektorowie będą mieli obowiązek udania się na tego rodzaju obiór wedle starego chwalebnego zwyczaju, każdy książę elektor, jeżeli i kiedy o to będzie proszony, jest obowiązany przeprowadzić którychkolwiek książąt współelektorów lub ich przedstawicieli, których na elekcję powyższą wysyłali, przez ziemie i miejscowości swego kraju, a nawet poza nimi, jak daleko tylko może; jest on obowiązany do świadczenia tego obowiązku odprowadzania bez żadnego podstępu aż do miasta, w którym ma się odbywać owa elekcja, jak również w drodze powrotnej z tego miasta, pod sankcją kary za krzywoprzysięstwo i utraty swego głosu, tego mianowicie, który miał oddać w tejże elekcji; postanawiamy, że te właśnie kary dotkną przez sam fakt tych lub tego, którzy okazaliby się opornymi lub niedbałymi w wykonaniu wspomnianego wyżej obowiązku odprowadzenia. [...] Każdy książę elektor lub jego przedstawiciele mogą w czasie wspomnianej elekcji przyjechać do wymienionego wyżej miasta Frankfurtu tylko z dwustu rycerzami konnymi, w których liczbie mogą przyprowadzić ze sobą tylko pięćdziesięciu lub mniej, a nie więcej uzbrojonych.

Źródło: *Złota Bulla Karola IV*, [w:] *Historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych*, red. B. Lesiński, Poznań 1995, s. 39–41.

Wyjaśnij, jaki był cel zamieszczenia tych zapisów w tekście bulli.

Rozstrzygnij, czy procedura wyboru cesarza przez elektorów ma być przeprowadzana po raz pierwszy. Uzasadnij odpowiedź.

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenia.

“ *Złota Bulla Karola IV* ”

Gdy zaś zdarzy się to, że do diecezji mogunckiej dojdzie wieść o śmierci króla, czyli cesarza rzymskiego, wówczas w ciągu jednego miesiąca, licząc nieprzerwanie od dnia nadejścia tej wiadomości, postanawiamy i nakazujemy arcybiskupowi mogunckiemu, aby ogłosił swoim odręcznym pismem poszczególnym elektorom zarówno wiadomość, jak zaproszenie, o którym wyżej mowa. Jeżeli zaś tenże arcybiskup w wykonaniu tego i w zaproszeniu okaże się niedbałym albo zaniecha go przypadkiem, wówczas książęta z własnej inicjatywy i bez wezwania, z tytułu wierności, którą winni otaczać święte cesarstwo, w ciągu trzech miesięcy, jak to jest powiedziane wyżej w sąsiednim postanowieniu, winni zebrać się w wielokrotnie wymienionym mieście Frankfurcie w celu wyboru króla rzymskiego - przyszłego cesarza.[...]

A gdy oni wszyscy lub ci, którzy mogli i chcieli wziąć udział, zebrali się na oznaczony termin elekcji, wówczas wspomniany arcybiskup moguncki, i nikt inny spośród tychże współelektorów, będzie miał obowiązek pytać się o głosy pojedynczo według następującego porządku: najpierw zapyta arcybiskupa trewirskiego, któremu przyznajemy pierwszy głos, jako że stwierdziliśmy, iż dotąd mu takowy przysługiwał; na drugim miejscu zapyta arcybiskupa kolońskiego, któremu przysługuje zaszczyt a zarazem obowiązek włożenia po raz pierwszy korony królewskiej na skroń króla rzymskiego; na trzecim miejscu zapyta króla Czech, który między świeckimi elektorami posiada pierwszeństwo prawnie i zasłużenie z tytułu wysokiej godności królewskiej; na czwartym miejscu zapyta komesa palatyna reńskiego, na piątym księcia saskiego, na szóstym margrabiego brandenburskiego; wspomniany arcybiskup moguncki dowie się, jak głosują ci wszyscy,

według przedstawionego porządku. Po uczynieniu tego wspomniani książęta i ich współtowarzysze jego samego nawzajem poproszą, ażeby objawił im swój zamiar i ujawnił swój głos.

Źródło: *Złota Bulla Karola IV*, [w:] *Historia państwa i prawa. Wybór tekstów źródłowych*, red. B. Lesiński, Poznań 1995, s. 39–41.

Wymień dwa uprawnienia przysługujące wyłącznie arcybiskupowi Moguncji.

Podaj, kto dokonuje koronacji cesarskiej.

Wyjaśnij, dlaczego królowi czeskiemu przyznano pierwszeństwo wśród elektorów świeckich. W wyjaśnieniu uwzględnij, kto jest autorem bulli.

Dla nauczyciela

Autorka: Katarzyna Moskwa

Przedmiot: historia

Temat: Czechy pod rządami Luksemburgów.

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XI. Europa późnego średniowiecza. Uczeń:

2) opisuje zmiany na mapie politycznej Europy w XIV–XV w.;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- wyjaśnia zasady wyboru cesarza zawarte w Złotej Bulli;
- omawia etapy kształtowania się potęgi Luksemburgów w Europie Środkowej;
- analizuje teksty źródłowe, ikonograficzne.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca,
- analiza materiału źródłowego,
- debata „za i przeciw”.

Formy zajęć:

- praca indywidualna,

- praca w grupach.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg zajęć:

Faza wstępna

1. Nauczyciel podaje temat i cel zajęć.
2. Prowadzący prosi uczniów o przypomnienie o wygasających dynastiach w Europie Środkowej w XIV wieku – Arpadach, Przemyślidach, Piastach – i powoływaniu na trony nowych dynastii – Andegawenów czy Jagiellonów. Uczniowie mogą się posłużyć jako przykładem drzewem genealogicznym z ćw. 6.

Faza realizacyjna

1. Nauczyciel dzieli uczniów na trzy grupy. Każda z nich opracowuje jedną z części z sekcji „Przeczytaj”.
2. Następnie wybrani uczniowie prezentują pozostałym najważniejsze informacje. Jeśli zachodzi potrzeba, nauczyciel uzupełnia odpowiedzi, udziela uczniom informacji zwrotnej.
3. Sformułowanie problemu badawczego: Karol IV – cesarz, realizujący uniwersalną ideę władzy cesarskiej. Uczniowie zostają podzieleni na dwie grupy, każda z nich opowiada się „za” lub „przeciw” postawionej tezie. Na podstawie e-materiału uczniowie przygotowują indywidualnie argumenty. Mają na to do 10 minut.
4. Przeprowadzenie debaty „za i przeciw”. Ze względu na ograniczenia czasowe warto zwracać uwagę na merytoryczność wystąpień (do 15 minut). Wybrana osoba zapisuje argumenty na tablicy.
5. Uczniowie wspólnie z nauczycielem podsumowują przebieg debaty i wyciągają ostateczne wnioski.

Faza podsumowująca

1. Nauczyciel prosi wybranego ucznia lub uczennicę o podsumowanie lekcji.
2. Prowadzący omawia przebieg zajęć, wskazuje mocne i słabe strony pracy uczniów.

Praca domowa:

Napisz i krótko uzasadnij, który zabytek lub które miejsce przedstawione na mapie interaktywnej chciał(a)byś zobaczyć w czasie wycieczki do Pragi.

Materiały pomocnicze:

W. Iwańczak, J. Luksemburski. *Dzieje burzliwego żywota i bohaterskiej śmierci króla Czech i hrabiego Luksemburga w 21 odsłonach*, Warszawa 2012.

Luksemburgowie. Biografie, herby, drzewa genealogiczne, red. K. Kurek, Warszawa 2011.

Łaptos J., *Historia Luksemburga*, [w:] *Historia małych krajów Europy: Andora, Liechtenstein, Luksemburg, Malta, Monako, San Marino*, pod red. Józefa Łaptosa, Wrocław 2002.

Paner A., *Luksemburgowie w Czechach. Historia polityczna ziem czeskich w latach 1310–1437*, Gdańsk 2004.

Wielka historia świata. Tomy 1–12 (praca pod patronatem Polskiej Akademii Umiejętności); Świat Książki 2004–2006.

Wielka historia Polski, tomy 1–10; Oficyna Wydawnicza FOGRA, Kraków 2016.

Seria *Historia powszechna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011–2019.

E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2011.

Wskazówki metodyczne:

- Uczniowie mogą zapoznać się przed lekcją z sekcją „Mapa interaktywna”, aby przygotować się do późniejszej pracy.